

Иван Н. Јовановић

Филозофски факултет у Нишу

Република Србија

e-mail: ivan.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

СЕМАНТИКА ЗООНИМСКЕ ФРАЗЕОЛОГИЈЕ БИБЛИЈСКОГ ПОРЕКЛА У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

Апстракт: У раду се, контрастивним приступом, посматрају француски и српски зоонимски фразеологизми библијског порекла с циљем да се покажу све сличности и разлике које се јављају на семантичком и лингвокултуролошком плану двају посматраних језика. Анализа се врши у оквиру постулата Клајберове теорије семантичких поља и Телијиног лингвокултуролошког модела. Присуство животиња у Библији и њихова снажна симболика послужили су као мотивациона база за настанак великог броја устаљених језичких структура – фразеологизама, колокација, пословица и изрека којима се реконструира језичка слика света и који метафоричким и/или метонимијским путем упућују на човеков живот уопште, на људске активности, на физичке, моралне и карактерне особине, на људска стања и емоције, на човеков положај у друштву и на његов однос према осталим припадницима друштвене заједнице. Осим тога, фразеологизми библијског порекла са зоонимском компонентом реферирају и на друге фрагменте стварности у којима је главни актер човек: успостављање мира, пружање сигурности и заштите, упуштање у опасне ситуације. Анализирани примери ексцерпирани су из француских и српских фразеолошких речника (Rey, Chantreau 2007; Vigerie 2004; Караџић 1985; Оташевић 2012; Милосављевић 1994), из француских и српских једнојезичних речника (TLFi 2005; РМС 2007; РСАНУ 1959), из речника библијама (Bologne 2005; Стошић 2008), из Библије (2001; 2007) као и са интернета.

Кључне речи: фразеологизми, библизми, зооними, семантичка структура, француски језик, српски језик.

Увод

Језик Библије извршио је снажан утицај на формирање књижевних језика многих хришћанских народа. Преводи Светог писма на народне језике постали су основа књижевних језика многих европских народа. Различити преводи на поједине језике условили су и разлике које показују специфичности националне адаптације библијских израза и посебности фразеологизације и паремиологизације у одвојеним језичким системима. У француском језику постоји велики број превода Библије.

*Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Романистика и словенски језици, књижевности и културе у контакту и дисконтакту* (бр.81/1-17-8-01) који финансирају Филозофски факултет Универзитета у Нишу, АУФ (Agence universitaire de la francophonie) и Амбасада Републике Француске у Србији (Ambassade de France en Serbie).

Најстарији датирају из времена пре проналаска штампарије, док новији преводи потичу с почетка двадесет првог века. Када је реч о преводу Библије на српски језик, најзначајнији су они преводи које су урадили Ђура Даничић (Стари завет) и Вук Караџић (Нови завет).

С обзиром на то да фокус нашег истраживања чине фразеологизми библијског порекла, желимо да истакнемо да се у релевантној литератури они називају библизмима¹. У ширем смислу, реч је о различитим структурно-семантичким језичким креацијама које су директно преузете из Библије или су посредно преузете под утицајем алегорија, параболоа, догађаја описаних у Светом писму или хришћанског предања. У ужем смислу, под библизмима се подразумевају библијски фразеологизми. У фразеологији појединих народа који припадају јудеохришћанској цивилизацији библизми се могу разликовати по структури и по пореклу. Неки су интернационални а неки национални, што је свакако у вези с разликама у преводима Светог писма на посебне језике и са временом када су преводи настајали. Поред разлика у преводу израза у различитим језицима постоје и изрази, фразеологизми који су заједнички у различитим језицима, оформљени на исти начин или преузети исти библизми у оквиру различитих језика.

Фразеологизми, као језичке јединице и квалитативна средства сликовитог представљања света, садрже митолошке, религијске и етичке представе народа различитих поколења и епоха². У оквиру фразеологије, зоонимска фразеологија библијског порекла, која је предмет нашег интересовања, заузима значајно место у испитивању језичке слике света у француском и српском језику. Сваки језик на свој начин сегментира свет, односно, поседује сопствени начин његове концептуализације. Језичка слика света обликује врсту односа човека према свету који га окружује. Важан део духовне концепције културе народа, као система апсолутних вредности, јесте и религија, односно, одраз религијско-митолошке свести човека у језику. У свим друштвеним системима долази до преплитања религије и културе а изграђени су и различити међуодноси и нивои утицаја. Н. Вуловић и В. Толстој истичу да обредност и религија чине елементе културе, али и то да религија може бити изван ње или над њом³.

Теоријски оквир, метода и корпус истраживања

За изучавање фразеологизама са зоонимском компонентом неопходно је осврнути се на културну зоологију, науку која се јавља у оквиру лингвокултурологије а чији је циљ испитивање положаја животиња у људској култури и утицаја људске културе на егзистенцију животињских врста и јединки⁴. Културна зоологија полази од претпоставке да је језик многоструко прожет животињством, с обзиром на то да су животиње од вајкада присутне у човековој ванјезичкој стварности и да су утицале на његов језик. О односу човека и животиња говори се још у Библији. Наиме, Бог је петог дана створио рибе и птице, а шестог дана домаће и дивље животиње заједно са човеком који је сличан њему. М. Црвенко⁵ истиче да сличност човека и бога издваја човека од животиња у интелектуалном (нарав, разум, воља) и физичком смислу (моћ). Према Старом завету, од тренутка када се човек побунио против Бога настао је несклад између

1 Вуловић 2015.

2 Вуловић 2015, 19.

3 Вуловић 2015: 16; Толстој 1995, 128

4 Visković 1997.

5 Crvenko 2013, 5.

човека и Бога, човека и природе, човека и човека, али и дисхармоничан однос унутар самог животињског царства⁶.

Други важан теоријски сегмент у нашем истраживању чини симболика. Симболи, у науци о језику, а посебно у лингвокултурологији, представљају кодирани елементе у контекстима различитих култура у којима имају и различит смисао. За лингвистичка испитивања посебно је важно схватање симбола као знака. Међутим, разлика између знака и симбола јесте у томе што симбол не само да означава, показује, већ и обједињује различите перцепције реалности у једну целину у процесу семантичке активности у једној или другој култури. Симбол, за разлику од знака, не подразумева примарно значење денотата⁷. Важно својство симбола, као и фразеологизама, који у свом саставу садрже лексеме са симболичким потенцијалом, јесте његова сликовитост. У оквиру сликовитих фразеологизама, јавља се информација о вези између језика и културе, означитеља и означеника, као и могућности преношења значења метафоричким или метонимијским путем. Неки симболи могу бити универзални, а неки су национални. У том светлу, полазимо од претпоставке да је симболика животиња у Библији, Старом и Новом завету, универзалног типа и да је заједничка француском и српском народу. Унутар зоонимске симболике у Библији присутне су све велике теме: рађање, живот, умирање и смрт, обнављање живота, светло и тама, добро и зло, бесмртност, вечност. Слојевитост и развијеност значења ипак подлеже класификацији на „родове“, па се може говорити о засебној симболици домаћих и дивљих животиња, птица и риба.

Трећи теоријски аспект нашег рада чини теорија семантичких поља која подразумева да један језички знак, у нашем случају фразеологизам, схватамо сходно његовом односу са другим језичким знацима, односно фразеологизмима, који су интегрисани у исто поље. Најбитније одлике семантичког поља јесу веза између елемената, њихова уређеност и међусобна детерминисаност. Јединице сваког семантичког поља међусобно су повезане односно условљене присуством опште семантичке компоненте. У том смислу, циљ нашег истраживања јесте да кроз семантичка поља осветлимо све сличности и разлике између француских и српских зоонимских фразеологизама библијског порекла на семантичком и лингвокултуролошком плану.

Када је реч о методолошком оквиру нашег рада, користили смо се методом контрастивне анализе. Према С. Станковић (2012: 382) контрастивна анализа назив је за лингвистички метод који је произашао из структуралне лингвистике, с једне, и антрополошке и бихевиористичке лингвистике с друге стране и којим се преко систематског упоредног описа и проучавања двају или више језика откривају експлицитне сличности и разлике у структури и употреби тих језика у теоријске, дескриптивне и практичне сврхе.

Када је реч о корпусу, анализирани примери ексцерпирани су из француских и српских фразеолошких речника: Rey, Chantreau 2007; Vigerie 2004; Караџић 1985; Оташевић 2012; Милосављевић 1994, из француских и српских једнојезичних речника: TLFi 2005; РМС 2007; РСАНУ 1959, из речника библизама: Bologne 2005; Стошић 2008, из Библије као и са интернета.

6 Стари завет 2007.

7 Вуловић 2015, 129.

Анализа корпуса

Семантичко поље људске особине

Људске карактерне особине

У ову групу уврштени су француски и српски фразеологизми који метафорички упућују на људске позитивне и негативне карактерне особине, а мотивисани су понашањем, изгледом, функцијом и склоностима животиња. Од позитивних особина издвајају се благост, кроткост, чистота, мудрост, безазленост, доброта, обдареност, храброст и неустрашивост. Благост, кроткост и чистота у оба се језика везују за јагње: *doux comme un agneau*⁸/кротак, *благ као јагње*, *agneau sans tâche*/невин као јагње⁹ због његовог природног изгледа и понашања, као и због беле боје. У хришћанству јагње представља слику Христа. У француском језику први наведени фразеологизам се у садашњем облику појавио у 17. веку, док се у 13. веку користила форма *simple comme un agneau*¹⁰. Други француски фразеологизам у употреби је од 1289. године¹¹.

Људска мудрост, безасленост и доброта осликани су фразеологизмом: *être rusé comme des serpents et pur comme des colombes*/мудар као змија и безазлени као голубови који се јавља у Јеванђељу по Матеју, а који се у данашње време користи да метафорички опише човека који попут змије, с једне стране, треба да остане мудар и одупре се сталним искушењима и константним нападима духовних и физичких непријатеља. С друге стране, човек треба да буде безазлен и добар као голуб како он сам не би постао непријатељ и отуђио се од вере, а самим тим скренуо са пута спасења. У хришћанској традицији змија првенствено има негативну репутацију јер је лукавија од свих звери и показује искуство кушања¹², о чему се говори у Првој књизи Мојсијевој. У књизи Постања отровни ујед змије пореди се са оштрим језицима безбожника. За разлику од оваквих негативних карактеристика змије, змија, према речима М. Црвенка¹³, поседује особину мудрости. У прилог томе сведоче и чињенице из Старог завета када пророк Исаја износи своје виђење месијанског доба „када ће се дете играти над рупом кобре и гнездом гује, и када ће сви бити пријатељи, а непријатељско доба раздвојености надвладано“¹⁴. У књизи Самуиловој, забележено је да су родитељи својој деци давали име „Змија“ како би била мудра и ослободила се дејства нечастивих сила. Када је реч о голубу, са којим се у наведеном фразеологизму пореди човек, он је за Христа био симбол потпуно безазленог створења. Свети дух је као голуб силазио на Христа за време крштења, а ова птица је од давнина побуђивала осећање небеске сфере и везе између земље и неба¹⁵.

О метафоричком упућивању на људску обдареност и спознају сведочи француски фразеологизам: *ânesse de Balaam* (Валамова магарица)¹⁶, који у српском језику није забележен ни у једном фразеолошком речнику. Мотивисан је библијском

8 Косом цртом се обележава лексичко-семантичка подударност.

9 Јовановић 213, 222 – 223.

10 Rey, Chantreau 2007; Орашић 2014, 5.

11 Јовановић 213, 222.

12 Голубовић, Милићевић 2015, 51.

13 Црвенко 2013, 93.

14 Голубовић, Милићевић 2015, 51.

15 Голубовић, Милићевић 2015, 35; Црвенко 2013, 25.

16 У заградама се наводи дослован превод француских фразеологизама како би српски читалац имао потпуни увид у њихову лексичко-семантичку структуру.

причом о магарици која је спасила живот своје господару. Наиме, Моавски цар молио је пророка Валама да дође и прокуне Израилце да би могао да их протера из моавске земље. Валам је два пута питао Господа како треба поступити. Господ је рекао: „Иди, али што ти кажем оно да чиниш“. Валам је узухао своју магарицу и кренуо на пут. Међутим, „разгневи се бог што он пође, и стаде анђео Господњи на пут да му не да“. Валамова магарица, видећи анђела, три пута је скренула с пута одбијајући да иде даље. Расрђени Валам почео је да је туче и тада она рече Валаму: „Што ме бијеш, јесам ли ти кад тако учинила“? А он рече: „Ниси“. Тада се Валаму отвориле очи и видео је анђела који му је казао да би га убио да се магарица није уклонила испред њега и да би њу поштедео. Валам је признао да је згрешио и по наређењу господњем три пута је благословио Израил и вратио се у своје место¹⁷.

Особине храбрости и неустрашивости испољавају се фразеологизмима: *cheval de Job* (Јовоов коњ), *cheval de l'écriture* (борбени коњ), *cheval de bataille* (ратни коњ) чије централно место заузима лексема *коњ*. Наиме, у повести Израилца, коњ се појавио релативно касно, описан у књизи о Јову, као моћна и храбра животиња узавреле енергије, а често је истицан и као симбол војне моћи¹⁸:

„Јеси ли ти дао коњу снагу? Јеси ли ти окитио врат његов рзањем? Хоћеш ли га поплашити као скакавца? Фркање ноздрва његових страшно је, копа земљу, весео је од снаге, иде на сусрет оружју, руга се страху и не плаши се нити узмиче испред мача, кад звекће над њим тул и сева копље и сулица, од немирноће и љутине копа земљу, и не може да стоји кад труба затруби? Кад труба затруби, он вршишти, из далека чује бој, вику војвода и поклич“¹⁹.

Људска препреденост, лоше намере и дволичност, које се крију под плаштом добротe и племенитости, могу се описати фразеологизмима: *loup déguisé en brebis*/вук у јагњећој кожи, *пребући се у вучје олаке и срца, навући јагњећу преко вучје коже, овца у вучјој кожи, овца кожа а вучје срце, плашити курјака овчијом кожом*.

Њихова мотивисаност почива на речима Господњим које је упутио апостолима, а које се наводе у Јеванђељу по Матеју: „Чувајте се лажних пророка, који вам долазе у оделу овчијем, а изнутра су вуци грабљиви“²⁰.

М. Опашић истиче да Христ тим речима упозорава ученике да се чувају лажних пророка које види као вукове замаскиране у овчијем руну, што значи да су такви пророци део хришћанске заједнице, представљају се хришћанима како би се на тај начин приближили људима и њима изманипулисали²¹. У француском језику јављају се три фразеологизма која реферирају на злобу и негативност: *bête de l'Apocalypse* (звер Апокалипсе), *chiffre de la bête* (број звери), *serpent tentateur* (змија кушалица), а чију основу чине лексеме *звер* и *змија*. Симболика звери појављује се још у Старом завету. Животиње попут лава, хијене, бегемота²², левијатана²³ или змије имају негативну

17 Голубовић, Милићевић 2015, 19-20; Bologne 2005, 27. У Старом и Новом завету магарац је изузетно поштована животиња са веома израженом симболиком и помиње се чак на 173 места. У Библији магарац је симбол богатства, а јахање на њему била је честа алтернатива пешачењу.

18 Голубовић, Милићевић 2015, 49. Јовановић 2018, 54.

19 Стари завет 2007, 476; Bologne 2005, 69.

20 Нови завет 1998, 22.

21 Орашић 2014, 9.

22 Нилски коњ.

23 Морска неман која се помиње у Старом завету (Псалм 74: 13-14; Јов 41; Исајија 27: 1)

конотацију и најављују долазак звери Апокалипсе, односно краја света²⁴. У сновиђењу Даниловом четири звери представљају четири царства. Четврта звер, која поседује десет рогова и симболизује десет царева, најсличнија је звери Апокалипсе, која у метафоричком смислу упућује на сваку врсту зла²⁵. Змија је, такође, оличење зла и злобе у Старозаветним текстовима. Она је наговорила Еву да убере и поједе јабуку са Дрвета познања добра и зла, да Адаму да воће, те се сматра узроком њиховог греховног пада и протеривања из Раја. Прародитељски грех се некада приказивао на сликама у виду змије са ногама, са главом или са женским грудима²⁶. Ова животиња остала је оличје демона и вештица те се и данас користи у негативном контексту.

Људске физичке особине

У ово семантичко поље уврстили смо један француски фразеологизам који се односи на људску моћ и снагу: *avoir une mâchoire d'âne* (имати магарећу вилицу). Мотивисан је библијском причом о судији Самсону који се од Филистеја скривао код Јудејаца у пећини Итама. Јудејци су га ухватили и хтели да га предају у њихове руке. Међутим, Господ му је дао надљудску снагу и Самсон је уз помоћ магареће чељусти успео да убије хиљаду људи и спаси себе погубљења.

„И кад он дође до Лехије, Филистеји га среташе вичући од радости. А дух Господњи сиђе на њега, и ужа на рукама његовим посташе као конци изгорели од ватре. И спадоше свезе с руку његових. И он нађе чељуст магарећу још сирову, и пруживши руку своју узео је, и поби њом хиљду људи“²⁷.

Семантичко поље људска стања и емоције

Позитивна и негативна људска стања и емоције фигуративно су изражена оним фразеологизмима чији су главни конституенти зооними: *медвед*, *коњ*, *крава*, *теле* и *шева*. Фразеологизам: *être comme une ourse à qui on a ravi ses petits* (бити као медведица којој су одузели младунце), који описује човеково стање беса, настао је на основу слике медведице којој су отели младунце, што је описано у Причама Соломоновим. Такву слику медведице, као образац стања беса и непосредне опасности, користио је и мудри саветник који је рачунао на осећање страха Давидових противника и који је пореметио њихове планове²⁸. Такође, у Другој књизи о царевима наилазимо на приказ када су две разјарене медведице нападе и раниле велики број деце, с обзиром на то да су деца напала старог Јелисеја који је на њих призвао име Божије²⁹.

О глади и смрти човека сведоче нам три фразеологизма настала на основу визије пророка Захарије: *изгубити се као шарени коњи*, *истрошити се као шарени коњи*, *нестати као шарени коњи*. На основу података из Библије сазнајемо да се у предсказању пророка Захарије појављује човек који јаше на риђем коњу и стоји међу миртама у долу, а за њим иду риђи, шарени и бели коњи³⁰. Љ. Стошић³¹ наводи да се у

24 Голубовић, Милићевић 2015, 51-52.

25 Bologne 2005, 47.

26 Bologne 2005, 47.

27 Стари завет 2007, 234.

28 Стари завет 2007, 293.

29 Стари завет 2007, 397.

30 Стари завет 2007, 772.

наставку пророкове визије четвора кола излазе између две горе, од којих једна вуку јаки, шарени коњи, одређени да као четврт ветар пролазе целу земљу и оду на југ. У откровењу Светог апостола Јована Богослова³² ова загонетна утвара од четири јахача на белом, враном, риђем и бледом коњу тумачи се тако што изостанак шарених коња и њихово замењивање бледим означава глад и смрт.

Када је реч о сиромаштву, оно се у нашем корпусу описује фразеологизмима: *les années de vaches maigres, des vaches grasses* (године мршавих крава, године дебелих крава), *седам гладних крава*. Настали су на основу библијске слике о фараоновом сну у којем је видео седам лепих и дебелих крава које излазе из реке и пасу по обали, као и седам крава, ружних и мршавих, које су појеле оних седам крава лепих и дебелих³³. Конкретно метафоричко значење наведених фразеологизама проистиче из Јосифовог тумачења фараоновог сна где дебеле краве представљају седам година благостања, а мршаве седам година глади. М. Опашић додаје да је захваљујући оваквом тумачењу Јосиф постао намесник и током периода изобиља створио резерве жита и на тај начин спасио Египћане од глади³⁴.

У француском језику, за упућивање на материјално обезбеђене и добро ситуиране људе користи се фразеологизам: *tuer le veau gras* (убити угојено теле), чији би српски семантички кореспондент био израз небиблијског порекла: *некоме је упала секира у мед*. Француски фразеологизам заснован је на библијској причи о блудном сину који се након лутања по свету вратио своме оцу који је у част његовог повратка заклао угојено теле³⁵. У Израилу, телад се клала само у посебним свечаним приликама и представљала су право богатство за породице. Слика угојеног телета са истом семантичком компонентом јавља се и у Првој књизи Самуила у делу које описује полазак Филистеја у рат против Израилу, прецизније, онда када Саул одлази код врачаре из Ендора како би је замолио да дозове умрлог Самуила и пита га шта му ваља чинити у борби против Филистеја, будући да се Бог оглушава о његове молитве. Пошто је био изгладнео и физички исцрпљен, жена врачара заклала је угојено теле и умесила хлебове како би га угостила и како би се окрепио са слугама његовим пре него што је кренуо на пут³⁶. У литератури која нам је била доступна дошли смо да податка да анализирани фразеологизам може фигуративно исказивати и гостопримство и да је мотивисан управо позадинском сликом дијалога између Саула и врачаре³⁷.

Када је реч о негативној емоционалној повезаности човека са новцем и свим оним материјалним што га може удаљити од Господа и спасења, истичемо феномен среброљубља који је у оба језика осликан фразеолошком номиналном синтагмом: *veau d'or/златно теле* која се често може употребљавати и са глаголом *adorer/обожавати*. Мотивација проистиче из приче о Мојсију који је отишао Господу на Синај и није се враћао 40 дана, па је народ замолио његовог брата Арона да им начини другог Бога који ће га даље водити на пут. Арон је је од прикупљеног накита излио златно теле, а народ му је приносио жртве на олтар и клањао му се. С обзиром на то да је Господ увидео да је Мојсијев народ скренуо са пута и отуђио се од њега, одлучио је да га уништи. Када се Мојсије вратио и видео да народ игра око златног телета, у гневу је бацио и разбио две

31 Стошић 2007, 151.

32 Стари завет 2007, 1041.

33 Стари завет 2007, 35.

34 Орашић 2014, 8.

35 Нови Завет 2007, 866 – 867.

36 Стари Завет 2007, 273 – 274.

37 Bologne 2005, 204.

плоче с Божијим заповестима, након чега је у покајању поново отишао на Синај да замоли Бога за опроштај греха³⁸. М. Опашић истиче да златно теле у Библији представља идола, а симбол је и материјалног богатства. По њеним речима, злато је у Библији симбол вредности, богатства и ауторитета³⁹.

У нашем корпусу стање изобиља манифестује се фразеологизмама: *обећати печене шеве с неба*, *где печене шеве падају с неба*, који у француском језику нису забележени. Како објашњава Љиљана Стошић *печене шеве* су у Старом завету означавале мању или бело зрнвље које су Јевреји предвођени Мојсијем на 40 година дугом путу кроз Синајску пустињу користили као замену за хлеб, сматрајући га Божијим даром. Осим печених шева, у фразеологизмама са истим значењем помињу се и голубови, препелице и мушмуле⁴⁰.

Семантичко поље човеков положај у друштву

У оквиру овог семантичког поља анализирани фразеологизми односе се на различите аспекте човековог положаја на друштвеној лествици и његову улогу у друштвеном животу. Људи на положајима обично се сматрају надмоћнијим и супериорнијим у односу на остале припаднике заједнице те су им у том погледу одрешене руке за вршење разних нелегалних радњи и послова у којима обично страдају поштени, невини или политички неподобни људи. О томе нам сведочи фразеологизам: *бацио се као вук на јагње*, где *вук* фигуративно осликава моћника, а *јагње* немоћно и слабо биће. Мотивација фразеологизма потиче из Јеванђеља по Луки где се говори о присуству јагњади међу вуковима, односно, метафорички посматрано, присуству апостола који проповедају хришћанску веру међу онима, непријатељима, који не желе да је прихвате и који са њима улазе у сукоб, тј. нападају их⁴¹.

У различитим друштвеним заједницама, срединама и слојевима постоје људи који нису задовољни својим положајем, статусом и опхођењем других лица према њима па се често одлучују на то да, тиме што ће напустити ту средину, таквим околностима и приликама стану на пут. Међутим, често се дешава да се уместо правога изабере погрешан животни пут са несагледивим последицама и да човек постане отпадник од друштва. У том контексту у оба језика употребљавају се фразеологизми библијског порекла: *brebis égarée/заблудела овца/залутала овца/изгубљена овца*. Мотивисан је причом коју налазимо у Јеванђељу по Луки и Матеју⁴² где се Исус пореди са добрим пастиром који оставља деведесет и девет оваца и иде да тражи ону једну изгубљену носећи је на својим раменима назад у стадо. Наиме, овце су животиње које су осуђене на сигурну смрт и пропаст када се одвоје од стада. Метафорички речено, Господ није ту само због праведника већ и због грешника и жели да их спасе „од кривих путева и лажних пророка“⁴³.

У оквиру једне друштвене заједнице, а особито у њеном политичком животу, постоје функционери великих реторичких и демагошких способности у које обичан народ слепо верује и које следи, а да од тога нема никакве користи. За такве људе се каже да *иду ко овца на со/да трче као овца на солило*.

38 Bologne 2005, 253; Стари завет 2007, 76 – 77; Стошић 2007, 149.

39 Орашић 2014, 7.

40 Стошић 2007, 14.

41 Нови завет 2007, 859.

42 Нови завет 2007, 844.

43 Орашић 2014, 4.

1. Прикупио Ивица гласаче *ко овце на солило* (<https://vukajlija.com/kao-ovce-na-solilo>)

Фразеологизам се, у значењу слепе послушности, може користити и у свим осталим друштвеним сферама о чему нам сведочи следећи примери:

2. На коју фору онај шабан скупља све оне п.... бре?

- Ћале буца, добра колица, пара ко блата, увек се нађе по која линија кокса, *иду ко овчице на солило*. После их води на сплав на појило, па на паркинг на блајвило, трсило и рчило (<https://vukajlija.com/kao-ovce-na-solilo>).

Фразеологизам је забележен у свим релевантним српским речницима⁴⁴, али се ни у једном не наводи његова етимолошка повезаност са библијским текстовима. С друге стране, Љ. Стошић⁴⁵ бележи да је поменути фразеологизам библијског порекла, али ни она не наводи нити тумачи његову мотивисаност. Ми сматрамо да је фразеологизам заправо настао на темељима пастирских песама цара Давида, тачније 22. псалма, у којој је опевано Божије старање о нама, а које повезује Пастира и чувара стада. У псалму⁴⁶ је посебно занимљива мисао о овци за коју се каже да не трпи глад зато што је води добри пастир, он зна где може наћи пашњак и води к њему своје стадо правим путем, чувајући га од сваке опасности; стадо које штите пси враћа се у тор, а пастир никада не оставља своје овце. Фразеологизам је ушао у народни језик прилагођен и модификован према приликама, потребама и ситуацијама које је обликовао човек.

Феномен порочника у француској језичкој слици света, односно, онога који се након покајања поново враћа грешном животу – неморалу, алкохолу и другим недуховним делатностима, метафорички се исказује фразеологизмом: *le chien retourne à son vomit*. Његов српски лексичко-семантички еквивалент била би конструкција *нас се враћа на своју блувотину*, која се, међутим, не користи као устаљена језичка форма и нема статус фразеологизма. Реч је о структури која се појављује у Другој саборној посланици Светог апостола Петра, у делу под називом *Поука из прошлости*⁴⁷.

Концепт издајника у једној друштвеној заједници у Француској метафорички се најчешће сагледава кроз личност Светог апостола Петра који се три пута одрекао Христа пре него што је петао запевао, о чему пише Свето Јеванђеље⁴⁸. О томе нам сведочи фразеологизам: *être le coq de Saint Pierre* (бити петао Светог Петра) мотивисан овом јеванђеоском сликом. Наиме, за време тајне вечере Христ је наговестио да ће се сви његови ученици поколебати због њега и да ће га Петар издати, што је он упорно негирао и уверавао га да ће му остати привржен до краја, па макар морао и умрети са њим. Међутим, његове речи оповргнуте су након хватања Исуса Христа и извођења пред Синедрион⁴⁹. Жан-Клод Болоњ⁵⁰ истиче да се на црквама у Француској, према једној средњовековној легенди, налазе статуе петлова због тога што је Свети Петар, схвативши да је издао Христа пре него што је петао запевао, поубијао ове јадне животиње, а остале, које су му се нашле на путу, набио на колац и истакао на видљиво место. У Светом Јеванђељу по Марку написано је да ће се Петар три пута одрећи Христа пре него што петао запева два пута. На основу етимолошких података *chant du coq* (петлово појање/кукурикање) означава трећи део ноћи, прецизније, време између два и

44 Караџић 1985; РСАНУ 1956; РМС 2007.

45 Стошић 2007, 77.

46 Голубовић, Милићевић 2015, 57.

47 Bologne 2005, 70; Нови завет 2007, 1028.

48 Нови завет 2007, 816.

49 Нови завет 2007, 817.

50 Bologne 2005, 76.

шест сати ујутру. У фигуративном смислу, то је Христова порука да ће бити издан пре зоре. Болоњ сматра да двоструко петлово кукурикање представља заправо двоструко божанско сведочанство које се у пуном обиму читава и распознаје у сведочанствима људског рода⁵¹.

Семантичко поље немогућност остварења неког посла

У ово семантичко поље уврштени су они фразеологизми којима се на метафорички начин исказује несврхисходност обављања одређеног посла чији би резултати били незадовољавајући, а последице велике по човека и друштвену заједницу. Француски фразеологизам: *faire passer un chateau par le chas d'une aiguille* (провести камилу кроз иглене уши), чији би српски семантички еквивалент била устаљена форма: *проћи кроз иглене уши*, која не садржи зоонимску компоненту, заснован је на библијској причи по којој су у Јерусалиму, осим градских, постојала и уска врата кроз која су некада пролазили пешаци и стока, а камиле с тешком муком, само пузећи или растоварене. На такав пролазак је мислио Христ када је упозоравао да ће лакше бити камиле да прође кроз иглене уши него богаташу да уђе у царство небеско. Када је ово казао Господ није мислио на то да је богаташима немогуће достићи царство небеско, већ је ове речи употребио након што је један богат човек одбио да буде његов следбеник због тога што не може да се одрекне свога имања. Под таквим околностима вечни живот се не наслеђује.

Фразеологизам: *jeter des perles aux cochons/pourceaux/бацати бисере пред свиње* користити се за упућивање на то да је за човека опасно откривати своје највредније делове душе другоме човеку који то неће знати да цени и поштује и који ће се, због своје покварености и злобе, окренути против њега. Фразеолошко значење темељи се на речима светог апостола Матеја који каже: „Не дајте светиње псима; нити бацајте бисера својих пред свиње, да их не погазе ногама својим, и окренувши се не растргну вас“⁵².

Свиња, готово свуда, симболизује прождрљивост, незаситост, похоту и егоизам. Свети Климент Александријски пише да свиња ужива у блату и ђубришту, те је то духовни разлог забране употребе свињског меса, посебно у исламу. Једење тог меса, каже свети Климент, намењено је онима који живе сензуално⁵³. У том светлу, М. Црвенко и М. Опашић⁵⁴ истичу да је свиња за Јевреје, осим симбола нечистоће, била и симбол греха те да је њихово узгајање било највеће понижење. М. Опашић и Х. Валтер⁵⁵ сматрају да је за разумевање наведеног фразеологизма посебно значајан његов латински превод (*margaritas ante porcos*), прецизније, термин *margaritas* који на грчком језику значи бисер, али упућује и на комадиће на које се делио хлеб у византијској цркви. Преводиоци Библије су ову реч најчешће преводили као бисер, према латинском, али могуће да је управо реч о комадићима освећеног хлеба које не треба давати нечистим животињама.

51 Исто.

52 Нови завет 2007, 791.

53 Ševalije, Gerbran 2009, 922.

54 Crvenka 2013; Opašić 2014, 8.

55 Opašić 2014, 9; Walter et al. 2010.

Семантичко поље сигурност/заштита

У ово семантичко боље уврштени су француски фразеологизми којима се на метафорички начин исказује обезбеђивање сигурности и заштите, духовне и физичке, било да је реч о појединцима, групама људи или читавој нацији: *mère poule* (мајка кокошка), *comme une poule qui rassemble ses petits sous ses ails* (као кокошка која закриљује своје младунце), *les corbeaux d'Élie* (гаврани Светог Илије), *nourrir les oiseaux* (хранити птице). У српском језичком корпусу, конкретно у Светом писму, забележени су одговарајући лексичко-семантички преводни еквиваленти, међутим, они не спадају у домен фразеолошких, већ слободних језичких конструкција. У прилог томе сведочи и чињеница да ниједан српски фразеолошки речник не бележи наведене конструкције. Речени фразеологизми засновани су на снажној симболици птица у светим списима с обзиром на то да оне представљају најупечатљивији образац Бога нарочито у псалмима. Као што мати-птица покрива своје птиће крилима, тако Бог заклања, односно, штити своја створења. Такође, у Јеванђељу по Матеју говори се о жељи Христовој да заштити Јерусалим и његове становнике „као што кокош скупља пилиће своје под крила“⁵⁶. Номинална фразеолошка синтагма: *les corbeaux d'Élie* утемељена је на причи о гавранима који су имали важну улогу у повести о пророку Илији. Наиме, када је пророк, желећи да заустави поштовање Вала у Израиљу и да успостави поштовање једног и истинитог Бога, да би показао силу Божију, прорекао да неће бити ни кише ни росе све докле он то не каже. По заповести Божијој, Илија се удаљио у пусто место, поред потока Хората, где је живео и пио воду из њега, а гаврани су му свако јутро и вече доносили хлеб и месо и на тај начин се бринули о њему⁵⁷. Глаголска фразеолошка синтагма: *nourrir les oiseaux*, која се такође користи у значењу „заштити некога, бринути се о некоме“ мотивисана је јеванђеоском сликом Христове беседе на гори који наглашава Божанску љубав усмерену ка свим живим бићима, а посебно ка човеку: „Погледајте на птице небеске како не сију, нити жању, ни сабирају у житнице; па Отац ваш небески храни их. Нисте ли ви много претежнији од њих?“⁵⁸

Семантичко поље опасност

Феномен опасности и опасних ситуација у нашем се корпусу описује помоћу фразеологизама чији су главни конституенти зооними *lion/лав* и *змија/зубја*: *être dans la fosse aux lions*, *se jeter dans la fosse aux lions/uћu* у лављу нећину, *uћu лаву* у чељусту/унасти у лавље чељусту. Наиме, лавови се у Библији спомињу више од тридесет пет пута, а за нас посебно значајна за разумевање семантике и мотивисаности наведених фразеологизама јесте прича о Данилу који је по наредби цара Дарија био бачен у ров лавовима, јер, упркос царској вољи, није прекинуо поклоњење и молитву Господу. Међутим, анђео Господњи затворио је чељусту лавовима и сутрадан је цар нашао Данила неповређеног. Мање позната верзија ове повести је та да је Данило шест дана био у рову са шест лавова, током којих ове нису хранили, али они нису дотакли пророка⁵⁹. Љ. Стошић додаје да су, након Даниловог преживљавања у јами са лавовима, у њу бачени сви они који су га невино оптужили, заједно са њиховим женама и децом⁶⁰.

56 Нови завет 1998, 58; Bologne 2005, 195.

57 Голубовић, Милићевић 2015, 32; Стари завет 2007, 325.

58 Нови завет 1998, 21.

59 Стари завет 2007, 726; Голубовић, Милићевић 2015, 41; Miquel 1994, 181-185.

60 Стошић 2008, 19.

Ова библијска прича послужила је и као мотивациона база за настанак пословице: *ко другоме јаму копа сам у њу пада*.

Када је реч о зоониму *змија/гуја*, о његовој симболици и конотативним значењима детаљно смо говорили у поглављу 2.1.1. овога рада. Овде желимо поновити да се змија скоро увек поима као оличење зла, опасности и греховног пада, о чему нам сведоче четири српска фразеологизма: *ићи змији на рупу*, *наћи змију у дувару*, *наћи змију испод камена*, *имати/наћи гују под језиком*. Основу мотивисаности наведених фразеологизама чини предсказање пророка Исаије који најављује долазак Месијиног царства мира које ће обележити дете-сисавче. Одбијено од мајчине сисе, мало дете ће се играти пред рупом аспидином⁶¹, завлачећи руку у рупу змије василинске или василиска⁶².

Семантичко поље жртва/жртвовање

У ово семантичко поље груписали смо оне фразеологизме чија је главна компонента зооним *јагње* који фигуративно реферирају на различите облике жртвовања, духовног и физичког, у оквиру једне друштвене заједнице, по угледу на Бога Оца који је жртвовао свога сина за искупљење грехова целог земаљског рода. Оно што је у основи заједничко француској и српској језичкој слици света јесте потпуно идентична симболика јагњета која потиче из Библије и која представља главну мотивациону базу за настанак бројних фразеологизама попут: *agneau mystique*, *agneau de Dieu/жртвено јагње/јагње Божије*; *agneau parmi les loups/бити јагње међу вуковима*, *comme l'agneau téné à l'abattoir/иде као јагње/овце на клање*. Наиме, јагње је због природног изгледа и понашања, као и због беле боје, било симбол благодати, једноставности, безазлности, чистоће и покорности (в. поглавље 2.1.1. овог рада), па се одувек сматра жртвеном животињом. Распеће и Велики петак указују на жртвовања јагњета за јеврејску Пасху, те спасоносну улогу крви јагњета, којом су пре истребљења египатски Јевреји обележавали своја врата. Према тумачењу Мојсија, јагње је те пасхалне ноћи морало бити испечено и поједено и у тој ноћи је анђеоској смрти прошао по египатској земљи и убијао све што је прворођено од људи и стоке у свакој кући, осим у оним које су биле обележене крвљу жртвеног јагњета⁶³. У Апокалипси јагње је на Сионској гори и усред Небеског Јерусалима⁶⁴. У Старом завету истиче се такође да је хебрејски народ, који је пореклом номадски, узгајао стоку, па је јагње одувек било подлога за многе симболизме. Јагње симболизује Израелца, члана Божјег стада, које пасе под будним оком пастира⁶⁵. Најупечатљивија слика описа јагњета Божијег јесте у Јеванђељу по Јовану: „Где Јагње Божије које узима на се грехе света“⁶⁶. На основу реченог, можемо констатовати да анализирани фразеологизми, осим што упућују на (по)жртвовање, могу реферирати и на оне људе који невини страдају због других, који су жртве судбине, несрећних околности, на оне људе који морају платити кривицу читаве друштвене заједнице. У истом контексту и са истим значењем користи се и фразеологизам: *bouc émissaire/жртвени јарац*. Његова позадинска мотивисаност почива на темељима треће књиге Мојсијевој у којој се говори о „јарцу отпуштења“. Сваке године десетог дана

61 Аспид је реч грчког порекла и означава гују, змију отровницу (Тодоровић 1994, 5).

62 Стари завет 2007, 580. Miquel 1994, 257-258; Стошић 2005, 151.

63 Стари завет 2007; Голубовић, Милићевић 2015, 60.

64 Ševalije, Gerbran 2009, 303.

65 Стари завет 2007.

66 Нови завет 1998.

седмог месеца првосвештеник је вршио обред очишћења синова Израилевих од свих њихових грехова, а кључну улогу у томе имао је одабир жртвених животиња чија се невина крв налазила између народа и несрећа. У то време веровало се да се бацањем коцке исказивала воља Божија, па се између телета и два јарца одабирао један јарац чијом се крвљу чистило светилиште. Обред се вршио тако што је свештеник своје руке полагао на главу другог јарца, одабраног ради отпуштења греха, и над њиме исповедао све грехе народа. Потом га је човек, одређен за то, одводио у пустињу одакле невина животиња, која је са собом понела грехе народа, није могла да се врати, а човек који се вратио вршио је посебно прање.⁶⁷

Закључак

У раду је анализирано 70 фразеологизама, и то 33 из француског, а 37 из српског језика. На основу истраживања закључујемо да су у фразеолошком контексту поједини српски зооними (овца, јагње, коњ, змија, вук, лав, шева) продуктивнији неголи француски и да поседују богат семантички потенцијал. С друге стране, велики број француских зоонимских компоненти (*ânesse, corbeau, chien, ourse, roule, bête, chameau, coq*) у оквиру фразеолошке димензије поседује разноврсне формално-стилске варијанте у односу на њихове српске ексерпате. У 13 случајева уочили смо исту лексичко-семантичку структуру у оба језика, што указује на чињеницу да у култури два народа постоје истоветна поимања, перципирања и доживљавања стварности, околности, активности, предмета и појава које их окружују, као и то да им је у основи заједничка мотивациона база. Анализирајући одабрану грађу издвојили смо осам семантичких поља: а) људске карактерне особине, б) људске физичке особине, в) људска стања и емоције, г) човеков положај у друштву, д) немогућност остварења неког посла, њ) сигурност/заштита, е) опасност, ж) жртва/жртвовање и дошли до закључка да се фразеологизми у нашем корпусу превасходно односе на човека и осликавају његове физичке карактеристике, његов карактер и ментални склоп, различита стања и емоције, неповољне околности које га окружују и негативан резултат његовог деловања, проблеме и потешкоће са којима се човек суочава у друштвеној заједници.

Анализирани француски и српски фразеологизми настали метафоричким и метонимијским путем указују на одређене сличности у језичкој слици света (на пример да фразеологизми с лексемом *јагње* у главном упућују на позитивне особине попут благости, чистоте, невиности, кроткости, да фразеологизми с зоонимом *вук* описују негативне карактерне особине као што су препреденост, дволичност, да се сиромаштво у оба језика описује фразеологизмима с именицом *крава*, а *материјално богатство* фразеологизмима с лексемом *теле*), али и на разлике (на пример да се концепт физичке снаге у француском језику описује библијским фразеологизмима с лексемама *магарац* и *коњ*, временски интервал фразеологизмом с именицом *нетао*, разјареност и бес фразеологизмима с именицом *медведица*, заштита, сигурност фразеологизмом с зоонимом *кокошка*). Они у српском језику не поседују лексичко-семантичке еквиваленте с религијском компонентом, већ су њихови семантички еквиваленти фразеологизми чији конституенти припадају другим тематским областима), с обзиром на то да су две лингвокултуролошке заједнице биле изложене неистоветним културолошким, историјским и другим чиниоцима који су утицали на стварање особених социолингвистичких миљеа.

67 Стари завет 2007; Голубовић, Милићевић 2015, 61 – 62; Стошић 2008, 148; Ševalije, Gerbran 2009, 313 – 314; Miquel 1994, 61; Bologne 2005; Орашић 2013, 5.

Фразеологизми с религијском компонентом посебно представљају значајан општељудски, али и национално-културолошки језички потенцијал који сведочи о непролазности духа и слова Старог и Новог завета, како на различите културе, њихово повезивање и обједињавање, тако и на корпусе европских језика на свим територијама њихове званичне употребе.

Литература

Anđelić, Ikonija (2015): Kontrastivna analiza biblijskih frazeologizama u engleskom, nemačkom i srpskom jeziku. Zbornik za jezike i književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, (ur. Predrag Novakov), knjiga 5, str. 105 – 114.

Visković, Nikola (2009): Kulturna zoologija: Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Vigerie, Patricia (2004) : Quand on parle du loup... Les animaux dans les expressions françaises. Paris : Larousse.

Вуловић, Наташа (2015): Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Голубовић, Мирослав, Милићевић, Ковиљка (2015): Човек и животиње. Хришћански поглед. Земун: Ризница.

Јовановић, Иван (2013): Француски фразеологизми и пословице с лексемом *agneau/јагње* и њихови српски еквиваленти. Од науке до наставе (ур. Бојана Димитријевић), књига 2, стр. 220 – 234.

Јовановић, Иван (2018): Лексема коњ у француској и српској фразеологији. Језици и књижевности у контакту и дисконтакту (ур. Иван Јовановић), књига 1, стр. 55 – 67.

Kleiber, George (1994) : La Sémantique du prototype. Paris : PUF.

Miquel, Dom Pierre (1994) : Dictionnaire symbolique des animaux. Zoologie mystique. Paris : Le Léopard d'Or.

Мршевић-Радовић, Драгана (2003): Паремиије: текстуални оквир за националну културу. Београд: Друштво „Свети Сава“, 79 – 85.

Мршевић-Радовић, Драгана (2008): Фразеологија и национална култура. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Орашић, Маја (2014): Zoonimske sastavnice u biblizmima hrvatskoga i pojedinih jezika. Životinje u frazeološkom ruhu (ur. Ivana Vidović Bolt), str. 1 – 14.

Станковић, Селена (2012): Из контрастивне анализе језика: проблеми, резултати, класификација и примена. *Philologia Mediana* 4 (ур. Ирена Арсић). Ниш: Филозофски факултет, стр. 381 – 391.

Стошић, Љиљана (2001): Мали речник црквених појмова. Београд: Арс Либри.

Телиј, Вероника (1996): Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа „Языки русской культуры“.

Тодоровић, Младомир (1994): Речник мање познатих речи и израза у Светом писму. Крагујевац: Каленић.

Толстој, Иљич, Никита (1995): Језик словенске културе. Ниш: Просвета.

Ševalije, Žan, Gerbran, Alen (2009): Rečnik simbola. Beograd: Stylos.

Crvenka, Mario (2013): Životinje u Bibliji. Zagreb: Teovizija.

Walter, Harry et al. (2010): Deutsch-polonisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit

historisch etymologischen Kommentaren. Szczecin – Greifswald: Volumina pl.

Извори

- Библија (2007): Београд: Глас цркве.
- Bologne, Jean-Claude (2005) : Au septième ciel. Dictionnaire commenté des expressions d'origine biblique. Paris : Larousse.
- Караџић, Вук (1985): Српске народне пословице. Београд: Просвета/Полит.
- La Bible (2001) : Paris : Maxi-livres.
- Милосављевић, Бошко (1994): Српско-француски речник идиома и изрека. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Оташевић, Ђорђе (2012): Фразеолошки речник српског језика. Нови Сад: Прометеј
- Rey, Alain, Chantreau, Sophie (2007) : Dictionnaire des expressions et locutions. Paris : Le Robert.
- РМС (2007): Речник матице српске. Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ (1959): Речник Српске академије наука и уметности. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Свето писмо, Нови завет (1998): Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
- Стошић, Љиљана (2007): Библијске пословице и изреке. Београд: Српска књижевна задруга.
- TLFi (2005) : Trésor de la langue française informatisé. Paris : Le Robert.
- <https://vukajlija.com/kao-ovce-na-solilo>

Ivan N. Jovanović

**LA SÉMANTIQUE DE LA PHRASÉOLOGIE ZOOLOGIQUE D'ORIGINE
BIBLIQUE EN FRANÇAIS ET EN SERBE**

Dans cet article, nous analysons les phraséologismes français et serbes d'origine biblique afin de mettre en évidence toutes les ressemblances et les différences apparaissant sur les plans sémantique et culturel. La recherche est effectuée dans le cadre de la théorie des champs sémantiques de Kleiber et du modèle linguistique et culturel de Telia. La présence des animaux dans la Bible et leur symbolique expressive ont servi de base de motivation pour la création de nombreuses structures figées – phraséologismes, collocations, proverbes et dictons qui font reconstituer l'image langagière du monde et qui renvoient métaphoriquement ou métonymiquement à l'homme, à sa vie quotidienne, à ses activités humaines, à ses caractéristiques morales et physiques, à ses états et émotions, à sa position sur l'échelle sociale, à son rapport envers les autres membres d'une communauté. Ainsi, les phraséologismes d'origine biblique contenant les noms d'animaux se réfèrent aux autres fragments de la réalité où l'homme joue un rôle important : le maintien de la protection, de la sécurité, le lancement dans les situations dangereuses. Les exemples analysés sont tirés des dictionnaires phraséologiques français et serbes (Rey, Chantreau 2007 ; Vigerie 2004 ; Караџић 1985 ; Оташевић 2012 ; Милосављевић 1994), des dictionnaires monolingues français et serbes (TLFi 2005 ; РМС 2007 ; РСАНУ 1959), des dictionnaires des biblismes (Bologne 2005 ; Стошић 2008), de la Bible (2001 ; 2007) ainsi que de l'internet.